

زیر ذره بین «مردم‌شناسی»

روزِ دریا» بران دریایی»

دریانوردی به این آیین ایرانی اشاره شده‌است. با توجه به این تعاملات دریایی مبتنی‌بر رشد و کمال در بانوردی ایرانیان، نوروز دریایی به نقاط مختلف جهان رفته و از این رو، این آیین منطقه‌ای و جهانی‌ست و نشانه‌دهنده هنر و علم دریانوردی ایرانیان در خلیج فارس. پس گسترش آیین نوروز دریایی به این مربوط نیست که ما در شمال خلیج فارس بیشترین مرز را داریم و به این مربوط نیست که بیشترین جمعیت این منطقه را داریم. جایگاه ما نه یک امر جمعیت‌شناختی و جغرافیایی که یک امر علمی فرهنگی و تمدنی‌ست. یعنی ایرانیان دارای دانش مدیریت سفرهای دریایی، هواشناسی، نقشه و جهت‌یابی، شناخت اقلیم دریایی و... بوده‌اند. ما در ارتباط با نوروز دریایی باید به میراث دریایی توجه کنیم. مهاجرت ایرانیان به هند امری اتفاقی نبود بلکه بر بستر دانش و علم و صنعت دریانوردی ایرانیان استوار بوده. نوروز دریایی در بستر ارتباطات دریایی از ایران به نقاط دیگر جهان سفر کرده‌است. این‌بطوطه به ما در موردنذر دریانوردن سیلانی و سیلانی‌ها به خاتقاه شیخ ابواسحاق کازرونی درباره «جان به در بـردن از طوفان‌های دریا» اطلاع می‌دهد که این امر نشان‌دهنده ارتباط دریایی ایران با نواحی دور است.

نقدی بر نظر به محاسبه نکردن کیبسه» در زمانبایی نوروز دریایی
«فرزانه گشتاسب» عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی هم معتقد است:نوروز، روز آغازین یک‌سال تلقی می‌شود و ما دارای تقویم‌های مختلفی چون تقویم دریایی، صیادی، سهیلی، کشاورزی و زراعی بوده‌ایم. «نوروز زراعی» با کار کشت و ورز گره می‌خورد، «نوروز سهیلی» با باדהا و باران‌های موسمی و «نوروز دریایی» با معیشت و کار دریا. به‌همین دلیل می‌توان به این نظر که به‌دلیل حساب نکردن سال کیبسه، ما با برگزاری آیین نوروز در تابستان در «نوروز دریایی» مواجه‌ایم، با دیده شک و تردید نگاه کرد و نوروز دریایی را در پیوند با تقویم معیشت دریایی و آغاز کار و معیشت وابسته به دریا در خلیج فارس دانست. در منطقه خلیج فارس، نوروز دریایی زمانی‌ست که دریا آرام‌تر است و دیگر از طوفان‌ها، بادها و هوای بد و ناموافق خبری نیست تا مانع از تجارت و سفر دریایی و ماهی‌گیری شود. او به نقل از انصاری‌نسب، از پژوهشگران هرمزگانی گفت: «نوروز دریایی ابتدای مرداد بر گزار می‌شد» به‌رحال‌نوروز دریایی ما را با وجود قدیمی‌ترین تقویم دریایی در خلیج فارس آشنا می‌سازد. او سپس به کتیبه‌های موجود در هند اشاره کرد که سه کتیبه از این میان، به فعالیت تاجران زرتشتی خلیج فارس نظر دارد و نشانه تعاملات دریایی ایران با سواحل غربی هند را به ما می‌فهماند.

گشتاسب ضمن رد کردن نظریه محاسبه نکردن کیبسه در درک زمان نوروز دریایی در خلیج فارس گفت: این آیین مبتنی‌بر تقویمی‌ست که یک سالِ دریایی را نشان می‌دهد.

در این‌جا نوروز به آغاز سال اشاره دارد و اجزای آیینی و مناسکی آن به روشنی متأثر از ساختار آیین نوروز است اما زمان آن بر مبنای معیشت و اقلیم خلیج فارس در آغاز تابستان و مرتبط با انقلاب تابستانی‌ست. او گفت این‌ماجد در «الفوائد» یکی از قدیمی‌ترین اشارات را به نوروز دریایی دارد.

نوروز خلیج فارس؛ برندسازی «خلیج‌صلح» در گردشگری
در ادامه، «ناصر رضسای» عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری در پانل دوم «همایش نوروز خلیج فارس و گردشگری دریایی» گفت: گردشگری پدیده‌ای چندجهی‌ست و قابل تقلیل به وجه اقتصادی صرف نیست. گردشگری امری فرهنگی‌ست و از این لحاظ گردشگری پایدار به‌ویژه با توجه به میراث ناملموس چون آیین نوروز دریایی پیوند دارد. او گفت همچنان که بعد اقتصادی گردشگری در قالب اشتغال‌زایی مهم است و بُعد اجتماعی آن در ایجاد امنیت بالا و بعد سیاسی آن در دیپلماسی گردشگری، در بعد فرهنگی به میراث ناملموس و ملموس توجه دارد چون گردشگری غذا، آیین‌ها، پوشاک و غیره. ما باید در خلیج فارس هم‌زمان به جذابیت‌های طبیعی و فرهنگی توجه کنیم؛ یعنی هم به دریا، هم به زیر دریا، هم به جزایر و هم به سواحل. و باتوجه به غنای فرهنگی و طبیعی بهترین مدل گردشگری دریایی می‌تواند در خلیج فارس پیاده شود. رضایی با بیان این‌که «هرمز» بهشت زمین‌شناسی جزایر دنیا، «قشم» بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس و «کیش» جزیره مرجانی‌ست که قنات دارد معتقد است: این جذابیت‌ها و غنای بی‌بدیل فرهنگی و طبیعی هم می‌تواند صلح و روابط ملل را با خود به همراه داشته‌باشد و هم باعث رشد گردشگری شود. طبق گفته‌های او، «خلیج فارس» سومین خلیج بزرگ دنیاست. ما باید برنامه‌ای را با عنوان «خلیج فارس، خلیج صلح» دنبال کنیم و اتحادیه کشورهای حوزه خلیج فارس را بر مبنای میراث واحد و گردشگری به‌وجود آوریم.

آیین نوروز دریا: احترام به مظاهر طبیعت و آذربان
ژایلا مشیری» مدیر گروه اسطوره و آیین پژوهشگاه مردم‌شناسی معتقد است: آیین نوروز دریایی چون سایر اشکال آیین نوروز با پدیده‌های طبیعی و کیهان‌شناسی موجود در میان اقوام ایرانی خلیج فارس پیوند دارد. او توضیح داد که ایـن آیین به مظاهر طبیعت احترام می‌گذارد هم آذربان و هم جانداران

دیگر. این آیین که در سسی‌ام تیرماه در روستای سلخ قشم برگزار می‌شود، با پیش‌بینی سال دریایی آینده از طریق فدیه آیینی خرما و آرد، گلک زدن به در دیوار خانه‌ها و درختان میوه، برپایی نمایش‌های آیینی دریا از ستیز خیر و شر، و توجه به تابو بودن خوردن آبریزان در روز نوروز صیادی همراه است. رابطه عمیق و معناداری میان نوروز دریایی خلیج فـسارس و زنگبار وجود دارد. چشم‌انداز فرهنگی خلیج فارس؛ تقویت گردشگری دریایی «ارشک مسانی» عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث‌فرهنگی و گردشگری به بحث درباره چشم‌انداز فرهنگی خلیج فارس و گردشگری دریایی پرداخت. او گفت نام خلیج فارس بازتاب‌دهنده قدرت فرهنگ و تمدن ایرانی در طی تاریخ بوده‌است. از این رو باید زبایبی فرهنگی و تمدنی خود را حفظ کرده و این خلیج همیشه ایرانی را کماکان آئینه فرهنگ و تمدن خود سازیم. کشور قطر این کار را از طریق جام جهانی انجام داد و به دنبال قدرت گفتمانی و فرهنگی و توسعه گردشگری بود. او اشاره کرد تناسیل فرهنگی ما بیشتر از سایر کشورهای حوزه خلیج فارس است اما سرمایه‌گذاری برای زیرساخت به اندازه کشورهای دیگر خلیج فارس نیست. تعداد عناصر ثبت‌شده ملموس، ناملموس و طبیعی ما بیشتر از سایر کشورهای خلیج فارس است. ما ۲۶ اثر ثبت کرده‌ایم که ۲۴ اثر آن تاریخی و فرهنگی بوده و دو اثر دیگر طبیعی‌ست. این در حالی‌ست که عربستان شش اثر، عمان پنج اثر، بحرین سه اثر و قطر و امارات یک اثر ثبت کرده‌اند و کویت هیچ اثری ثبت نکرده است. غنای طبیعی و فرهنگی تعداد گردشگران امارات و عربستان از ما بیشتر است و ما نیاز داریم که برنامه گردشگری دریایی در خلیج فارس را تقویت کنیم.

«نوروز دریا»؛ موفق‌ترین آیین خلیج فارس در گردشگری
«عبدالرضا دشتی‌زاده» مردم‌شناس و رییس میراث فرهنگی منطقه آزاد قشم هم گفت: خلاقیت پژوهشکده مردم‌شناسی در توجه به توسعه و اشاعه فرهنگ نوروز از خلیج فارس به دیگر نقاط جهان جای تشکر دارد موضوعی که دور از نظر مانده بود. بیش از یک دهه است که اداره میراث فرهنگی منطقه آزاد قشم به جوامع محلی کمک کرده تا آیین‌های خلیج فارس به‌ویژه آیین نوروز دریایی را برگزار کنند. از مطلعین کلیدی مانند مرحوم «ملاحمد محمدیان» کمک گرفتیم تا صورت‌های اصیل آیین نوروز دریایی را شناسایی، و پرونده ثبت ملی آن را تهیه کرده و آن را در فهرست میراث ناملموس فهرست ملی کشور ثبت کنیم. برگزاری این آیین در جزیره قشم باعث جذب گردشگری داخلی و حتی خارجی شد و می‌توان این آیین را موفق‌ترین آیین خلیج فارس در جذب گردشگر در مقایسه با آیین‌های دیگری چون برافراشتن بادبان‌ها و... دانست. نام اصیل این آیین یعنی آنچه مردم جزیره قشم می‌گویند «نوروز دریا»ست. این آیین هنگامه سفرهای دریایی از جزیره

قشم در گذشته به نقل از ناخدایان قدیمی بوده‌است. فدیه جو و گندم به دریا، دور انداختن لباس کهنه، شست‌وشوی انسان و دام در دریا و تابو بودن تناول غذاهای دریایی از جمله سنت‌های این آیین است. زنان در این روز لباس قرمز می‌پوشند، به دیوار خانه‌ها و به حیوانات و درختان «گلک» خاک قرمز جزیره هرمز را می‌زنند که نشانه تبرک و خیر است. نوروز دریا موفق‌ترین آیین جذب گردشگر در جزیره قشم بوده‌است.

گردشگری غذا در نوار ساحلی خلیج فارس «بهار بیشیمی» عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری از اهمیت گردشگری غذا در نوار ساحلی خلیج فارس از جمله در بوشهر و هرمزگان گفت و این نکته را مطرح کرد که توسعه گردشگری غذا در خلیج فارس دور از نظر مانده‌است.

خلیج فارس؛ شاهراه فرهنگی اشاعه «نوروز»
«علیرضا حسن‌زاده» عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری و دبیر علمی همایش ملی نوروز خلیج فارس و گردشگری دریایی گفت: می‌توان با توجه به عنصر کلیدی سفرهای دریایی، خلیج فارس را شاهراه اشاعه نوروز به نقاط دیگر جهان دانست چراکه خلیج فارس دیدارگاه تمدن‌های جهان است؛ یک دیدارگاه فرهنگی و تمدنی جایی که فرهنگ‌های مختلف با وجود تفاوت‌های خود به افقی مشترک از فهم جهان دست یافته‌اند؛ ایران، اسلام، بین‌النهرین و...

ویژه‌نامه

دانش بومی نوروز بحری و گاه‌شماری محلی
حاج محمد زبیری

روزگار قدیم، (یعنی حدود چهل سال گذشته و قبل تر) روز سی ویک برج تیر هرسال، جشن نوروز برپا می‌شد؛ مردم جزیره قشم از چند روز قبل، خود را برای این جشن آماده می‌کردند و برای مراسم نوروز تدارک می‌دیدند. در این روز، همه جزیره نشین‌ها، کارهای روزمره خود را تعطیل می‌کردند، صیادان به دریا نمی‌رفتند، پالان شترها از روی آنها برمی‌داشتند؛ کشاورزان دست‌ازکار کشاورزی می‌کشیدند و نجار، استاد بنا و خیاط‌ها دست به کار نمی‌گرفتند. همه ی مردم لباس نو می پوشیدند، دور هم می‌نشستند و می‌گفتند، می‌خندیدند و خوشحال بودند و به هم تبریک می گفتند.

بعضی‌ها درون آب های ساحلی دریا، می رفتند تا شنا و آب تنی کنند. همچنین، چند نفر با هم شریک می شدند، گوسفند می خریدند، ذبح می کردند و بین همدیگر تقسیم می کردند.برای ناهار گوشت و برنج طبخ می کردند؛ اگرچه آن زمان، برنج بسان کالای کمیاب، گران بود ولی به هر حال، با هر سختی و با قیمتی که بود، برنج را می خریدند و برای وعده نوروزی خود تناول می کردند. رنگینه، خوراکی نوروزی بود که با ربط نخل و روغن محلی درست می کردند.

همه اعضای خانواده دور هم می نشستند و کنار همدیگر، با شادمانی و خوشحالی، ناهار می خوردند. بعضی ها که گوسفند نمی خریدند، آن روز خروس می کشند و ناهار گوشت خروس درست می کردند؛ در هر حال، ماهی یا ماهی شور، و به طور کلی، هیچ نوع غذای دریایی نمی خوردند.

در جزیره، از بزرگان و کهنسالان خود شنیده ایم که درروز نوروز، مردم بازی «عزبـا» یا عصوا (اجرای موسیقی گروهی دریانوردی به شکل هموازی و همخوانی) برگزار می کردند و ازآن تاریخ، روز نوروز در حساب تقویمی، یک در دهی فصل «شهریما» نامیده می شد. بعد از پایان بیست روز از نوروز، که ورود به سی ای شهریما بود، ستاره سهیل طلوع می کرد و از آن روز هوا کم خنک تر می شد.

از تغییرات محسوس این دوره زمانی، بعد ازسی نوروز، به عنوان مثال دمای آب درجه، گرم تر می شد؛ قبل از سی نوروز، آب چاهـا تقریبا خنک بود. بر همین منوال، مردم از روی حساب فصول بعدی یعنی دمستون و جووا و گرمـا، به این امر آگاهی داشتند که در چه فصلی باران می بارد، درچه فصلی، آب و هوا و بادها از کدام جهت ها می آید و چه تاثیری دارد؛ آنهایی که ناخدا بودند، حساب فصول را می دانستند، کشاورزان هم از طریق همین دانش بومی، اطلاع داشتند که در چه فصلی درخت بکارند تا موریانه آن را نخورد. به هر حال، نوروز برای مردم جزیره روز خاصی در گاهشماری محلی آنها و مبدأ سال جدید دریایی برای دریاورزان بود.

نویسنده و پژوهشگر فرهنگ جزیره قشم

